

Számkivetésben – bencés szerzeteseink sorsa az 1786-os rendfeloszlatus után

„A pannonhalmi bencés szerzettel, mely e magas hegyen való fekvése, valamint belső szervezeténél fogva a közügyre semmi hasznot nem hajt, úgy kell eljárni, mint a többi kolostorokkal” – indokolta meg II. József 1786. október 23-án Magyarország legősibb monostorának feloszlatusát. A Magyar Udvari Kancellaria a feloszlatusi rendeletet november 14-én adta ki, és a Szent Márton-hegyi monostorban 1786. december 4-én ki is hirdették a megszünetésről szóló határozatot.¹ Ezt követően már senki számára nem volt kétséges, hogy a rend többi kolostorára is ugyanez a sors vár. A fiókapátságok közül Tihany 1787. január 11-én, Bakonybél 20-án és Dömölk 24-én kapta meg a feloszlatusáról szóló értesítést.²

Ezt követően Magyarországon csak az osztrák kongregációhoz, a Göttweighez tartozó Zalaváron és a bécsi skótokhoz tartozó Telkiben folytatódhatott tovább a bencés élet. A Szent Benedek-rend vagyona a II. József rendelete alapján létrehozott „plébániák szaporítására és lelkipásztorok javadalmazására”³ szánt vallásalapra szállt.

A komáromi gimnázium tanárai és a dömölkiek tovább folytathatták ugyan munkájukat, de a közös életről és a bencés ruha viseléséről le kellett mondaniuk. A többiek elhagyták kolostoraikat és szétszóródtak. A bencés rendet majd 16 év után I. Ferenc állította vissza, és a rend fő feladataként az istentisztelet előmozdítását, valamint az ifjúság helyes nevelését és oktatását írta elő.

A bencés szerzetesek feloszlatus utáni sorsáról a pannonhalmi rendtörténet írói és a későbbi rendtörténeti művek szerzői csak nagyon kevés adatot közölnek, ezért jelen tanulmányomban arra vállalkozom, hogy korabeli kéziratos forrásokon és forráskiadványokon keresztül bemutassam a magyar bencés kongregációhoz tartozó szerzetesek sorsát az 1786-os rendfeloszlatus és az 1802-es visszaállítás között. Vizsgálódásom során elsősorban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a szerzetesek hogyan élték meg a rend feloszlatusát, mit csináltak és mivel foglalkoztak a feloszlatus után, de vizsgálatom kiterjed arra is, hogy mi volt a rendfeloszlatus oka, és a szerzetesek milyen lépéseket tettek a rend visszaállítása érdekében.

¹ Németh 1907. 712.

² Pacher 1912. 326.; Sörös 1904. 105. szerint Bakonybél már január 7-én megkapta a királyi rendeletet

³ Meszlényi 1934. 28.

Források

A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. A magyar kereszténység, királyság és bencés-rend fönállásának kilencszázados emlékére címmel készült tizennégy kötetes sorozat Erdélyi László és Sörös Pongrác szerkesztésében a XX. század elején, 1902 és 1916 között jelent meg. Ez a mai napig alapműnek számító monumentális munka lényegében az egyetlen, mely a rendtörténet részeként átfogóan tárgyalja bencés monostoraink történetét, belső életét és szokásait a kezdetektől a XX. század elejéig. A szerzők az egyes bencés apátságok történetét levéltári források feldolgozásával állították össze, és az azóta megjelent és a renddel kapcsolatos tanulmányok, monográfiák már kivétel nélkül mind az említett műre hivatkoznak.

Vanyó Tihamér a bécsi pápai követség levéltárának magyarországi iratait vizsgálta át és dolgozta fel.⁴

A szerzetesrendek feloszlásának körülményeihez és II. József szerzetesrendeket érintő rendeleteihez Velladics Márta levéltári kutatásokon alapuló munkái⁵ nyújtanak szintén forrásértékű adatokat.

Arra vonatkozóan, hogy a bencés szerzetesek hogyan élték meg a rend feloszlását, Vajda Sámuel tihanyi apát Hollósi Egyedhez írt leveleiből kapunk bővebb információkat. A leveleket Lukácsi Márk⁶ és részleteit Reichardt Aba⁷ bencés szerzetes is közzétette.

Az 1782 és 1790 között Magyarországon megszüntetett szerzetesrendekről, a megszünt és megmaradt kolostorok és szerzeteseik számáról az 1790/91-es országgyűlésre Kolonich László kalocsai érsek készítettett statisztikákat, melyeket 1990-ben Bán Péter állított össze és tett közzé.⁸

A bencések feloszlás utáni életéhez Kühár Flóris bencés szerzetes 1935-ben megjelent tanulmánya⁹ ad további adatokat.

A visszaállítás feltételeiről és körülményeiről a pannonhalmi rendtörténeten kívül Meszlényi Antal összefoglaló írása¹⁰ közöl forrásértékkel bíró adatokat.

A rend visszaállítása után visszatért szerzetesek névsorát a pannonhalmi rendtörténet adatai alapján előbb Schermann Elek,¹¹ majd Berkó Pál és Legányi Norbert¹² állította össze.

A szerzetesrendek feloszlási iratai a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Helytartótanácsi Levéltárban (C szekció) érhetők el.

⁴ Vanyó 1982; 1986.

⁵ Velladics 1999; 2000; 2001; 2006.

⁶ Lukácsi 1997.

⁷ Reichardt 1996.

⁸ Bán 1990.

⁹ Kühár 1935.

¹⁰ Meszlényi 1933; 1934.

¹¹ Schermann 1940.

¹² Berkó – Legányi 1987.

Bencés szerzeteseink a XVIII. század végén

A pannonhalmi rendtörténet szerint a feloszlatakor 91 szerzetes tartozott a magyarországi bencés kongregációhoz. Pannonhalmán 35 rendtag élt, de közülük 11 novícius még nem tett fogadalmat. A konventhez még 21 szerzetes tartozott, akik különböző plébániákon, a győri rendházban vagy a komáromi gimnáziumban teljesítettek szolgálatot, illetve Mollik Tóbiás, aki a Pesti Királyi Egyetemen tanított. A többi 35 rendtag pedig a fiókapátságokhoz tartozott.¹³

A XVIII. században a bencések között több olyan rendtagot is találunk, akik a nagyszombati, a bécsi vagy a salzburgi egyetemet látogatták. A rend feloszlátását elszenvedő apátok életrajzából is kitűnik, hogy mindannyian végeztek magasabb teológiai tanulmányokat. Sőt Nemes Gáspár a teológia babérkoszorúsa volt, és a többi három apát pedig doktori fokozatot is szerzett.

Somogyi (Péter) Dániel főapát (1768–1801) 1720. augusztus 20-án született Pápán, köznemesi családból. 1737-ben lépett a rendbe, és egy év múlva letette a szerzetesi fogadalmat.¹⁴ 1741 és 1744 között a nagyszombati egyetemen hallgatta a teológiát, és ugyanott 1744-ben elnyerte a teológia doktora címet is.¹⁵ 1747-től Pannonhalmán a teológia tanára lett, és Sajghó Benedek 1758-tól pannonhalmi perjelnek nevezte ki. 1768-ban – Sajghó Benedek halála után – a rendtagok főapáttá választották. Az új főapát nem követte elődje zsarnoki magatartását, meghallgatta és figyelembe vette a rendtagok véleményét. Szerzeteseiről megfelelően gondoskodott, és a Nagyszombatban végzett apát különös gondot fordított a könyvtár gyarapítására, a növendékek nevelésére és oktatására, és az ő ideje alatt virágzott fel Pannonhalmán a főiskolai szintű teológiai oktatás is.¹⁶ Több rendtagot is küldött egyetemre, működése alatt Salzburgban tanult Novák Krizosztom, Nagyszombatban majd Bécsben Kovács (Pál) Rupert, Bécsben Mollik Tóbiás, Genszky Rafael, Kayser Rudolf, Budán Barbarics Dávid és Szentmiklóssy Alajos. Egy rövid életű pápai engedély kapcsán pedig 1772-ben Pannonhalmán Wezerics Dávidot, Dezső Bernátot és Novák Krizosztomot doktorrá is avatta.¹⁷

Vajda (László) Sámuel tihanyi apát (1760–1795) 1718. február 18-án született a Vas vármegyei Jánosházán, gazdag nemesi családban. 1735-ben lépett a rendbe, egy év noviciátus után, 1736. november 21-én tett szerzetesi fogadalmat. Pannonhalmán két évig a bölcseletet hallgatta, majd Sajghó Benedek főapát Nagyszombatba küldte teológiát tanulni, ahol a pannonhalmi rendtörténet szerint 1742-ben a hittudományok doktora lett. Ezután rövid ideig bölcseletet tanított Pannonhalmán, majd 1743. augusztus 7-től a teológia tanára lett, és a dogmatikát tanította. Vajda Sámuel 1745 és 1747 között Pannonhalmán részt vett a Sajghó főapát elleni lázadásokban, melyért

¹³ Németh 1907. 749–750.

¹⁴ Németh 1907. 39.

¹⁵ Bognár – Kiss – Varga 2002. 3306; Kádár – Kiss – Póka 2001. 2878.

¹⁶ Németh 1907. 41.

¹⁷ Németh 1907. 398.

börtönbüntetést is kapott. Sajghó Benedek azonban megbocsájtott neki, visszahelyezte teológiatanárnak, majd előbb 1757-ben a dömölki apátság kormányzójává, és utóbb 1760-ban tihanyi apátnak nevezte ki.¹⁸ Vajda Sámuelről több teológiai munka is fennmaradt, melynek egy része nyomtatásban is megjelent, és az apát különös gonddal gyarapította a rábízott tihanyi könyvtárat is. Tanulmányával kapcsolatban azonban megjegyzem, hogy a fennmaradt nagyszombati anyakönyvekben végzett kutatásaim szerint Vajda Sámuel 1742 júniusában még „csak” a teológia babérkoszorúsa lett. 1743-ban ismét beiratkozott a teológia negyedik évfolyamára és 1744-ben avatták a teológia doktorává.¹⁹ Ennek fényében kijelenthetjük azt is, hogy téves Vajda életrajzírójának, Lukácsi Márknak azon vélekedése, hogy Vajdát a teológiai doktori cím elnyerése után szentelték pappá 1742. május 24-én.²⁰

Nemes Gáspár dömölki apátról (1783–1801) meglehetősen keveset tudunk. A pannonhalmi rendtörténet szerint 1731. december 8-án Gyórszentmártonban látta meg a napvilágot, a mai Pannonhalma városban. 1751. december 21-én tett fogadalmat,²¹ ezután Pannonhalmán hallgatta a bölcseletet. A nagyszombati anyakönyvek szerint 1756-ban iratkozott be a nagyszombati egyetem teológiai karára, és 1758-ban a teológia babérkoszorúsa lett.²² Ezután Pannonhalmán 1758 és 1766 között, majd 1768-tól ismét teológiát oktatott. 1778-tól 1783-ig főmonostori perjel volt, majd Mákóczy Imre halála után, 1783-ban dömölki apáttá választották.

Novák Krizosztom bakonybéli apát (1781–1802) 1744. április 5-én Zalabéren született nemesi családban. A középiskolát Sopronban végezte el, és 1761. november 19-én lépett a rendbe. Rá egy évre, 1762. október 31-én tett fogadalmat, és 1762. november 17-től 1764. október 2-ig Tihanyban tanulta a bölcseletet. 1768. október 3-tól 1770. augusztus 8-ig a salzburgi egyetemen végezte teológiai tanulmányait. Visszatérése után 1770. október 3-tól Pannonhalmán volt bölcselet-, majd hittantanár. Somogyi Dániel főapát 1772. július 17-én, Pannonhalmán a bölcselet- és hittudományok doktorává avatta, és ezután a főapátságban teológiatanárként működött. A főapát 1781. augusztus 16-tól bakonybéli apátnak nevezte ki, majd a rend visszaállítása után ő lett a főapát.²³

¹⁸ Sörös 1911. 54–56.

¹⁹ Bognár – Kiss – Varga 2002. 3168; Kádár – Kiss – Póka 2001. 2940.

²⁰ Lukácsi 1997. 10.

²¹ Németh 1907. 741.

²² Bognár – Kiss – Varga 2002. 3757; Kádár – Kiss – Póka 2001. 3707.

²³ Sörös 1904. 83–109.; Berkó – Legányi 1987. 12.

A rend feloszlatásának előzményei

Mária Terézia rendeleteinek és később II. József rendfeloszlatásának elsődleges okát Vanyó Tihamér a szerzetesrendek belső hanyatlásában látta. Úgy vélte, hogy mivel a XVIII. század közepén a magyarországi szerzetesközösségekbe is behatolt a felvilágosodás szelleme, ezért megromlott a szerzetesek és feljebbvalóik viszonya, és egyes „kettős életű szerzetesek életformájuk hazugságával bomlasztják társaik szellemét, önbizalmát és lendületét”. Mindezek mellett csökkent a szerzetesi fegyelem, sérült a kolostorok klauzúrája, és megváltozott a szerzetesi közös élet is. A szerzetesrendekbe egyre több alkalmatlan jelentkezőt is felvettek, az újoncok hiányos nevelést kaptak, és ehhez járult hozzá még a külső világ egyre növekvő szerzetesellenessége is. A bencések vonatkozásában a legnagyobb problémát szintén a felvilágosodás hatásában, a skolasztikus módszer elhagyásában, és az újabb természettudományos módszerek szorgalmazásában látta. Az új eszmék kisugárzó központjainak, főként a salzburgi bencés egyetemnek a hatását vélte abban is, hogy a bencések 1745 és 1747 között fellázadtak Sajghó Benedek főapát zsarnoksága ellen.²⁴

A Sajghó főapát elleni lázadással kapcsolatban Mária Terézia a rend életébe többször is beavatkozott. 1747. május 29-én új szabályzatot is adott ki a főapátság számára,²⁵ és később beavatkozott akkor is, amikor Koptik Odóval, a dömölki apáttal volt vitája a főapátnak.²⁶ Az uralkodóház és a bencés rend közötti kapcsolatra árnyékot vetett az is, hogy a jezsuiták feloszlatása után Somogyi Dániel főapát ellentmondott Mária Teréziának, amikor az uralkodónő felszólította a rendet a volt jezsuita iskolák átvételére. Az iskolákat a rendnek saját birtokaik jövedelméből kellett volna fenntartaniuk, és saját szerzeteseiknek kellett volna tanítaniuk. A főapát végül 1776-ban hosszas alkudozások után egyedül a komáromi gimnáziumot vette át a rend költségére.²⁷ Kétségtelen, hogy ezek az ügyek igencsak megrontották az uralkodóház és a rend közötti kapcsolatot, és alapot adtak arra is, hogy a XIX. században már Czinár Mór is Somogyi Dánielt tette felelőssé a rend feloszlatásáért.²⁸

1780. november 29-én meghalt Mária Terézia, és utóda az elsőszülött fiú, II. József lett. Köztudott, hogy az új uralkodó nem akarta a rendi kiváltságokat és a magyar törvényeket elfogadni, ezért nem koronáztatta meg magát Magyarország királyává. Az ifjú uralkodó a felvilágosult abszolutizmus hívéként tovább folytatta a reformokat, és céljait a lehető leggyorsabban igyekezett megvalósítani. II. József kormányzásban a Monarchia centralizálására törekedett, de nem vette figyelembe a birodalma területén élő országok különböző népeinek eltérő hagyományait, kultúráját, és nem mérte fel intézkedései várható érzelmi hatását sem. A „kalapos királyként” emlegetett uralkodó

²⁴ Vanyó 1982. 211–228.

²⁵ Németh 1907. 38.

²⁶ Pacher 1912. 281.

²⁷ Németh 1907. 713.

²⁸ Németh 1907. 15.

reformjait kiterjesztette Magyarországra is, de rendeletei hazánkban sem arattak osztatlan sikert. Főként egyházi vonatkozású rendeletei – melyek az egyháznak az állam alá való rendelkezését kívánták teljessé tenni – ütköztek nagyobb ellenállásba.

Az uralkodó 1781. március 24-i rendeletével korlátozta a szerzetesrendek kapcsolattartását külföldi elöljáróikkal, majd megtiltotta számukra az egyházi könyvek behozatalát, és kolostoraikat is a megyéspüspökök fennhatósága alá helyezte. Március 26-i rendeletével II. József tovább lazította az egyház és a pápa kapcsolatát, megtiltotta illetve uralkodói engedélyhez kötötte a pápai bullák, brevék kihirdetését, valamint a janzenisták ellen kiadott *Unigenitus* és a pápa hatalmát kinyilvánító *In Coena Domini* bulla felolvasását, vitatását és megőrzését is.²⁹

A szerzetesekkel kapcsolatos terveiről II. József beszámolt gróf Harrasi Herzan Ferenc³⁰ bíborosnak, császári és királyi követnek, római meghatalmazott miniszternek. „Miután gyűlölöm a babonát és a szaduceusokat,³¹ miután kivonják magukat a polgári törvények hatálya alól, tehát meg fogom tőlük népemet szabadítani; e célból szélnek eresztem a barátokat, feloszlatom kolostoraikat s őket magukat a kerületi püspököknek fogom alárendelni” – írja Bécsből, 1781 októberében kelt levelében.³²

1781. november 29-én pedig meghozta határozatát is, mely a birodalom területén tevékenykedő és *kontemplatív* (szemlélődő, elmélkedő) szerzetesrendek feloszlását írta elő. II. József még az 1781. év végén utasította a Magyar Udvari Kancelláriát, hogy írassa össze a szerzetesrendek vagyionát, majd ez követően, 1782. január 26-án a feloszlató rendeletet Magyarországon is kihirdették.³³ Giuseppe Garampi bécsi nuncius, a magyar püspöki kar és a klérus élén álló gróf Batthyány József esztergomi érsek is tiltakozott az egyházellenes reformok ellen, sőt VI. Pius pápa Bécsbe is látogatott 1782. február végén, de végül eredmény nélkül kellett Rómába visszatérnie. II. József egyházellenes reformjai ellenére nem volt vallásellenes, sőt úgy vélte, hogy a vallásnak fontos szerepe van a társadalom és az állam életében, de az egyháznak és a vallásnak az állam érdekeit kell képviselnie. Szerinte a klérusnak – ennek a majd 10 ezer főből álló, nagy részben tanult és képzett emberekből álló gazdag szervezetnek – az államot kell segíteni és szolgálni, és nem hajthat végre külföldről jövő utasításokat, valamint előjogával nem üldözhet más vallásokat és azok híveit sem. A kolostorok lakóiról is lesújtó véleménnyel volt, szerinte haszontalanul és dologtalanul töltik életüket, elavult és babonás eszményeket követve. Céljait ennek megfelelően abban látta, hogy ezt a már kiépített szervezetet állami irányítás alá kell helyezni, külföldi kapcsolataitól el kell zárni, a vallási türelmetlenséget fel kell számolni, és központosított intézményekben új papságot kell kinevelni. A szerzetesekkel kapcsolatban úgy látta, hogy őket is munkára

²⁹ Kosáry 1980. 376–377.

³⁰ 1779. július 12-től Mária Terézia és II. József római ügyvivője, 1799-től a szombathelyi egyházmegye püspöke.

³¹ A szaduceusok egy – a farizeusokéval ellentétes – párt volt a zsidóságon belül. Tagadták a lélek halhatatlanságát, a feltámadást, nem hittek az angyalokban, és nem fogadták el a Szentírás jelentős részét sem.

³² Supka 1913. 39.

³³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Helytartótanácsi Levéltár C 13, Benigna mandata.

kell bírni, és papi pályára kell átirányítani. Ez a sürgető paphiány megszüntetését szolgálná, és általuk a falusi plébániák számát is lehetne növelni, sőt tudásuk és képzettségük miatt a népoktatás terén is kiválóan hasznosíthatóak lennének.³⁴

A felosztási rendelet kihirdetése után a bencések számára is hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a rend sem kerülheti el azt. Ugyanis a Helytartótanács 1782-ben jelentést kért tagjainak számáról, lelkeszi tevékenységéről és az alapítványokról. Senkit sem lehetett fogadalomra bocsájtani, és 1783-ban kimutatást kértek a rend vagyoni helyzetéről és jövedelmeiről is. 1785-ben és 1786-ban pedig felszólították a főapátot, hogy nyilatkozzon az örökhatyók lelke javára tett jámbor alapítványokról. Figyelmeztetést kaptak arra vonatkozóan is, hogy az ingó és ingatlan vagyonokat eladni, megterhelni vagy kölcsönözni a továbbiakban tilos.³⁵

A felosztási eljárás

A bencés rend kolostorainak felosztása hasonló módon zajlott le, mint a többi szerzetesrend esetében, ugyanis az 1782. január 26-án kihirdetett felosztási rendelet az eljárást is szabályozta. Az Udvari Számvevőség 1785-ben kidolgozott egy újabb, részletesebb instrukciót is, mely 1786. március 1-én nyomtatásban is megjelent, és az utasításhoz egy 17 táblázatból álló segédletet is csatoltak. A felosztó biztosokat a Helytartótanács nevezte ki.³⁶

A rendházak felosztása II. József rendeletének kihirdetésével kezdődött el, majd a biztosok bemutatták megbízólevelüket. A felosztás alá eső birtok előljárója és alattvalói is esküt tettek, hogy minden vagyont átadnak, és semmit nem titkolnak el. Ezután a biztosok átvették az értékek tárolására használt helyiségek kulcsait, majd lezárták és lepecsételték azokat. A feleslegesnek ítélt cselédeket azonnal elküldték, csak azok maradhattak, akikre a felosztás során szükségük volt. A rendtagokról és beosztásukról névsort állítottak össze, és közölték velük, hogy még 5 hónapig maradhatnak a kolostorban, és a felosztási eljárás megkezdésének napjától napidíjat kapnak. A napidíj mértéke az apátok esetében 4 forint volt, míg a perjel és az alperjel 1 forintot, és a többi pap pedig 40 krajcárt kapott. Az ellátásért viszont fizetniük kellett, kivéve a tüzelőt, melyet II. József ingyen bocsájtott a rendelkezésükre. A biztosok felhívták a szerzetesek figyelmét arra is, hogy a szobáikban talált használati tárgyakat sajátjukként magukkal vihetik, és ezen kívül választhatnak maguknak ajándékot a kolostor vagy a templom felszereléséből is.³⁷ Ezután a biztosok elkérték a rendház

³⁴ Barta 2012. 75–77.

³⁵ Németh 1907. 712.

³⁶ Velladics 2001. 30–42.

³⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Helytartótanácsi Levéltár C 103, Inventarien.

létét bizonyító és a gazdálkodásához szükséges iratokat, és külön kérték a könyvtár könyveinek jegyzékét is. Elsőként a pénztárban talált pénzüsszeget írták össze, majd felírták a pénztárban talált és korábban kamatokra kiadott tőke nagyságát és a befolyt kamatokat. Azt is feljegyezték, hogy kinek, mikor, mennyi időre és kamatra adtak kölcsönt. Ezután felírták az általában valamilyen kötelezettséggel járó alapítványi és a saját tőke nagyságát. Kimutatást készítettek az adósokról is, ki milyen tőkével és kamattal tartozik az apátságnak, és feljegyezték az apátság esetleges adósságait is. Az apátsági templom vagyonát és berendezési tárgyait külön kezelték, mivel ezek plébániatemplomként is szolgáltak, így a berendezések egy részét megtarthatták. Ezután összeírták és értékbecslők segítségével felbecsülték az épületek, az ingóságok és a természetbeni javak értékét. Ugyanígy tettek a külső birtokok javaival is. Külön összeírták az értékesebb tárgyakat is, és azokat Budára szállították. Egyébként az ingóságok, állatok és termények nagy részét elárverezték, és a befolyt pénzt pedig a legközelebbi sóhivatalnak adták át.³⁸

Élet a felosztatás után

Arról, hogy a szerzetesek hogyan éltek meg a felosztatást, Vajda Sámuel tihanyi apát (1760–1795) levelei tudósítanak. Az apát kiterjedt levelezést folytatott, és szerencsés módon Hollósi Egyed pannonhalmi perjelhez, rendtársához és barátjához írt leveleinek nagy része fennmaradt. A 33 levél egy kivételével mind magyar nyelvű, és a levelezés a rend felosztatásától 1794-ig tartott. Az apát 1786. december 12-én kelt, és egyben első leveléből kitűnik, hogy Pannonhalma felosztatását sokként élte meg. „Bizony tsaknem fogyott éltém, mikor a Sz. Mártonyi pusztulásnak első hírért hallottam! Ha P. Prior Uram karomnál fogva nem kapott volna, már neki tántorottam a falnak, aligha fejemet bé nem fakasztotta volna” – írja Pannonhalmára. A következő, 1787. január 25-én kelt levelében már arról tudósítja barátját, hogy „Úgy vagyon: Már Tihanban is el-töröltetett a Szerzet, és a kik egyeránt vétkeztünk, hasonlóképpen vesztünk-is el.” Az apát láthatólag Isten büntetésének gondolta a felosztatást, és magára nézve is meggyaláztatásnak és szégyennek tartotta: „Én ugy gondolkodom magam felül, mint egy ki-tsapott kurváról. Szemérmemben szememet sem kívánom fel-vetni, hogy lássak, vagy lásson valaki” – írja mély elkeseredéssel.

A szerzetesek a felosztatás kihirdetését követően még 5 hónapig maradtak kolostoraikban, és erre az időre napi 20 krajcárt vontak le tőlük az ellátás fejében,³⁹ de távozáskor az átöltözéshez ruhapénzt is kaptak. További életükre vonatkozóan négy lehetőség közül választhattak: átmehettek rendjük egy másik kolostorába, más

³⁸ Németh 1907. 714.

³⁹ Németh 1907. 718.

szerzetbe léphettek, kérhették a világba való visszatérést, vagy világi papi szolgálatot vállalhattak.⁴⁰ A szerzetespapok nyugdíja évente 300 forintban lett megállapítva, kivéve az apátokat, akik továbbra is 4 forintot kaptak naponta. Egy laikus szerzetes volt csupán, aki 150 forintot kapott. A még fel nem szentelt újoncokat elküldték, és egyszeri 150 forintos végkielégítéssel új foglalkozást kereshettek maguknak.⁴¹

Bán Péter tanulmánya szerint⁴² a felosztatás után a bencések közül 39-en választották a világi papi szolgálatot, tehát a szerzeteseknek majd a fele. A többiek a világba való visszatérés, azaz a nyugdíj mellett döntöttek. Egy szerzetes lépett csak más rendbe, Fehérvári Lőrinc, aki cisztercita lett, és a felosztatás után a heiligenkreuzi apátságba távozott.⁴³

Valószínűleg azonban a Helytartótanács nem siette el a szerzetesek számára megítélt nyugdíjak kifizetését, mert 1787. szeptember 29-i levelében Vajda Sámuel Szombathelyről arról ír, hogy még mindig nem kap nyugdíjat, és erről Somogyi János⁴⁴ tanácsos is értesítette Perczel János első felosztató biztost.⁴⁵ A nyugdíjat egyébként azok is megkapták, akik a papi szolgálatot választották, erről így ír Vajda Sámuel Hollósi Egyednek 1788. szeptember 22-én kelt levelében: „P[ater] Damján írja, hogy néki és P[ater] Benedek penziójokon kívül még az egész deputatumjokat is megadják Tihanból, hane[m] Dömötör U[ra]m[na]k tsak 22 forin[t] subsidiumot ad az Uraság”.⁴⁶

Vajda leveleiből tudjuk, hogy a rend tagjai tartották egymással a kapcsolatot, számon tartották, hogy ki, hol tartózkodik, mit csinál és ki hunyt el. Ezt bizonyítja Kühár Flóris (1893–1943) bencés szerzetes 1935-ben megjelent tanulmánya is, mely addig még ismeretlen adatokat közölt a bencések felosztatás utáni helyzetéről. Kühár a névsort Alsóság⁴⁷ plébániájának könyvtárában, egy prédikációgyűjteményben fedezte fel. A könyv 1715-ben került a pannonhalmi konvent tulajdonába, és Mutics (Musits) Vilibald bencés használatába. Valószínűleg ő írta fel a könyv üres lapjaira azt a névsort, mely a szerzetesek 1791. október 25-i állapotát mutatja be. A névsor szerint a 4 apáton kívül 55 szerzetes élt még, 13 vármegyében szétszóródva. Vas vármegyében 8 szerzetes tartózkodott, Zala vármegyében 6, Somogy vármegyében 3, Veszprém vármegyében 4, Pest vármegyében 2, Komárom vármegyében 7, Győr vármegyében 15, Pozsony vármegyében 6. Fejér, Bács, Esztergom és Nógrád vármegyékben pedig 1-1. 14 szerzetesről nincs feljegyzés, hogy mivel foglalkozott, de a szerzetes 30 főről jegyezte fel, hogy különböző plébániákon szolgálnak, 5 fő a kiscelli rendházban tartózkodott, és ellátta a búcsújáróhely körüli teendőket, 1 fő (Mollik Tóbiás) Győrben, és 5 fő a komáromi gimnáziumban tanított. Az apátok mind a világba való visszatérést,

⁴⁰ Velladics 2000. 40.

⁴¹ Németh 1907. 717–718.

⁴² Bán 1990. 67.

⁴³ Németh 1907. 746.

⁴⁴ Somogyi Dániel főapát unokaöccse, kancelláriai tanácsos.

⁴⁵ Lukácsi 1997. 140.

⁴⁶ Lukácsi 1997. 141.

⁴⁷ Ma Celldömölk (Vas megye) egyik városrésze, 1950 előtt önálló község volt.

a nyugdíjat választották, Somogyi Dániel főapát Pápán, Vajda Sámuel tihanyi apát Szombathelyen, Nemes Gáspár dömölki apát Kiscellben, de a rendházon kívül, és Novák Krizosztom bakonybéli apát pedig Zalaszentgróton élt.

A bencés rendtörténetek és életrajzok írói szinte mindannyian megjegyzik, hogy az apátok és a szerzetesek kiutalt nyugdíja csak nagyon szerény megélhetéshez biztosított lehetőséget. Hogy valóban mennyire volt kevés ez a nyugdíj, nézzük meg, hogy Nógrád vármegye közigazgatási és szakmai személyzete 1786 és 1790 között munkájáért milyen díjazásokat kapott.⁴⁸ Hausel kimutatása szerint például az alispán fizetése 1000 forint volt, valamint természetben kapott még szállást és tűzifát. Az alispánhelyettes 350 forintot és szintén szállást és tűzifát kapott. A jegyző fizetése 500 forint és természetbeni szállás és tűzifa volt. Az első aljegyzőnek 250, a másodaljegyzőnek 150 forint járt természetbeni szállással és tűzifával. A megyei mérnök fizetése 400 forint volt, a főorvos fizetése 544 forint, természetbeni szállás Szécsényben, 4 lóporció (lovának szalma és zab) és 24 mérő gabona volt. A seborvosok fizetése 150 forint volt, ők is kaptak lóporciót és természetbeni szállást. A megye pékje, rabok pékje feladatot ellátó balassagyarmati pék éves fizetése csupán 10 forint volt, de emellett kapott 25 öl tűzifát. Az ügyész díjazása 300 forint, az alügyészé 150 forint, míg a főadószedőé 500 forint volt.⁴⁹

Ha ezeket a fizetéseket összehasonlítjuk a szerzetesek évi 300 forintos nyugdíjával, főleg az apátok 1460 forintjával,⁵⁰ és ha hozzászámoljuk a világi papi állást vállalók külön díjazásait is, úgy gondolom megalapozatlan szerényebb nyugdíjról⁵¹ beszélni. Egyébként például a feloszlítás utáni tihanyi ügyek intézésével megbízott Bendick Tamás fizetése is a természetbeni juttatásokon kívül csak havi 15 forint volt, tehát évi 180 forint, vagy Vadászy Sándor tihanyi iskolamester és orgonista 1787-ben – a természetbeni juttatásokon kívül – csupán 20 forintot kapott az apátságtól.⁵²

Az apátok erőfeszítései a rend visszaállítása érdekében

A szerzetesek II. József uralkodása alatt nem reménykedhettek a rend visszaállításában. 1789. április 18-i levelében azonban Vajda Sámuelben már feléledt a remény, mert mint írja II. József megkapta az utolsó kenetet, és „e hir hallás után mindjárt kezdettem reményleni, és pedig erősen reményleni, hogy majd némelly pusztá klastromok ismét meg népesednek, és végre-is klastromban halhatok-meg. El-tétetett e reménység az én

⁴⁸ Hausel 2014. 18–30.

⁴⁹ Velladics Márta a tisztviselők esetében kevesebb fizetésekkel számol; Velladics 2006. 30.

⁵⁰ Velladics Márta a Preßburger Zeitung 1782. február 16-i számára hivatkozva 800 forinttal számolja az előjárók nyugdíját, de az a pannonthalmi rendtörténet és a feloszlítási iratok szerint is napi 4 forintban volt megállapítva; Velladics 2006. 29.; Németh 1907. 717.; Sörös 1911. 64.

⁵¹ Csóka 1970. 808.

⁵² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Helytartótanácsi levéltár C 103, Inventarien.

kebelemben: Mert jó az I[ste]n a benne bízóknak; és a következő Urunk-is, akár Lipoid, akár Ferentz légyen, nem utálja a Barátokat”. 1790. február 20-án meghalt II. József, és ezt követően az apátok a rend érdekében mindannyian igyekeztek befolyásukat és ismeretségeiket felhasználni. Somogyi Dániel főapát is minden követ megmozgatott, és már két nappal az uralkodó halála után levelet írt Győr és Moson vármegyék rendjeinek, és később a többi vármegyének is, hogy segítsék a rend visszaállítását. Ugyanakkor írt gróf Pálffy Károly kancellárnak is, és kérte támogatását saját maga és a bencés rend ügyében.⁵³ Április 13-án az apátok II. Lipót személyes kihallgatásán vettek részt, ahol ígéretet kaptak arra vonatkozóan, hogy a rendet hamarosan visszaállítják. Vajda Sámuel 1790 júliusában – bízva II. Lipót ígéretében – még dolgainak egy részét is Aszófőre küldette, hogy a visszaállítás után minél hamarabb Tihanyba költözhessen.⁵⁴ Az apátok mindannyian részt vettek az 1790/91-es országgyűlésen, ahol az országgyűléshez intézett feljegyzéssel, melyet valószínűleg Novák Krizosztom állított össze, szorgalmazták a rend visszaállítását. Az országgyűlésen azonban nem született döntés, az apátok kérelmét az országgyűlési bizottsághoz utasították, hogy azt a következő országgyűlésen vitassák meg. Novákot viszont beválasztották az Ürményi József vezette tanügyi bizottságba. 1792-ben újra koronázó országgyűlést kellett összehívni, ugyanis március 1-én meghalt II. Lipót is. Vajda Sámuel tihanyi apát betegsége miatt ezen már nem vett részt, de 1792. július 24-én azt írja Hollósinak, hogy az új király, I. Ferenc megígérte Novák Krizosztom bakonybéli apátnak, hogy visszaállítja a rendet, és másnap ezt az ígéretét megerősítette Brunsvik Antalnak is.⁵⁵

1792. szeptember 8-án Ürményi József, a Ratio Educationis kidolgozója Budára hívta Novákot a bizottsági tárgyalásokra, ahol az apát felajánlotta, hogy a rend visszaállítása esetén a rendtagok vállalnák a nyilvános tanítást. Szeptember 27-én Szabó András püspök szintén kikérte Novák véleményét, hogy nem ellenkezik-e a Regula szellemével, hogy a rend nyilvános iskolát tartson fenn. Novák előbb szóban, majd írásban is bizonyította, hogy ennek nincs akadálya.⁵⁶ A bakonybéli apát 1793. június 19-én megkapta a pécsi tankerületi főigazgatói állást is, és az így szerzett befolyását a rend érdekében is kamatoztatta.⁵⁷

Somogyi Dániel főapát 1796-ban Batthyány prímás javaslatára a pozsonyi országgyűlésen a bencés rendet I. Ferenc király és József nádor kegyeibe ajánlotta,⁵⁸ azonban a rend visszaállítására a francia háború és Napóleon előrenyomulása miatt semmi esély sem volt. Közben meghalt VI. Pius, és a főapát írásban üdvözölte az 1800-ban megválasztott VII. Piust, aki bencés szerzetesből lett pápa, és kérte támogatását a rend visszaállítása érdekében. A pápa meg is ígérte, hogy ha eljön a megfelelő idő, kiáll a rend mellett, és minden tekintélyét latba veti céljuk eléréséhez.

⁵³ Pacher 1912. 369–370.

⁵⁴ Lukácsi 1997. 150–151.

⁵⁵ Lukácsi 1997. 158.

⁵⁶ Sörös 1916. 12.

⁵⁷ Sörös 1916. 29–55.

⁵⁸ Meszlényi 1933. 310.

A rend visszaállítása

A rend visszaállítására csak 1801. február 9-ét követően, a lunéville-i béke megkötése után nyílt lehetőség, VII. Pius ígéretéhez híven, Ruffo nuncius útján értesítette I. Ferencet óhajáról, hogy a rend visszaállítása mielőbb bekövetkezzék. I. Ferenc megígérte, hogy 1802-ben összehívja az országgyűlést, amire József nádor még abban az évben jelentést adott át a királynak, melyben azt is feltüntette, hogy a rendek kívánságai között a szerzetesrendek visszaállítása is szerepel.⁵⁹ A rend visszaállításában nagy szerepe volt József nádor mellett Somogyi János kancelláriai tanácsosnak is, aki a bencés rend visszaállításának szükségességét hangoztatta, és véleménye szerint a jezsuiták feloszlata óta az ifjúság oktatásának minősége annyira lehanyaglott, és az erkölcsiség annyira meglazult, hogy lassan a legrosszabbtól kell tartani. Az egyetlen kiutat a vallásos nevelés helyreállításában látta, és erre legalkalmasabbnak a szerzeteseket tartotta. Az ügyben sikerült más tanácsosokat is megnyerni, így az uralkodó november 19-én tanácsukra elrendelte a bencés, a ciszterci és a premontrei rend visszaállítását.⁶⁰

Somogyi Dániel főapát már nem érte meg a rend visszaállítását, 1801. október 20-án elhunyt. Már előtte meghalt Vajda Sámuel tihanyi apát, 1795. szeptember 29-én és Nemes Gáspár dömölki apát 1801. március 6-án. Ezért az egyetlen még élő apátot, Novák Krizosztomot nevezték ki főapátnak. Novákot Bécsbe hívták, ahol a kancellárián közölték vele a döntést. Novák Krizosztom, Kovács Flórián tihanyi plébános, Cervus Ádám topolyai plébános, Kovács Rupert dr., volt tényői plébános, Mollik Tóbiás dr., győri teológianár és Pausz Amand kiscelli lelkész 1801. december 15-én találkozott József nádorral.⁶¹

I. Ferenc az 1802. március 12-én keltezett levelében állította vissza a rend négy apátságát, és a rend visszaállításának feltételei között szerepelt az istentisztelet előmozdítása, az ifjúság helyes nevelése és oktatása, valamint 9 nagygyimnázium, Nagyszombat, Pozsony, Sopron, Kőszeg, Győr, Komárom, Esztergom, Székesfehérvár, Pécs és a pápai grammatikai iskola átvétele.⁶²

A rend ünnepélyes visszaállításának időpontját I. Ferenc 1802. április 25-re tűzte ki. A rend az iskolákat fokozatosan vette át, 1802-ben a győrit, a sopronit és a pécsit, 1806-ban a pápait, 1807-ben a nagyszombatit, 1808-ban az esztergomit, 1812-ben a pozsonyit és a komáromit és 1815-ben a kőszegit.⁶³

⁵⁹ Meszlényi 1933. 311.

⁶⁰ Meszlényi 1933. 314.

⁶¹ Sörös 1916. 14.

⁶² Sörös 1916. 17–20.

⁶³ Mészáros 2000. 174.

A bencések, mint tanító rend

A rend tehát tanító rendként térhetett vissza, és a visszaállításban kétségtelenül nagy szerepe volt Novák Krizosztom bakonybéli apátnak. Novák a tanügyi bizottság tagjaként felismerte, hogy a rend visszaállítására egyetlen esélyük van, ha vállalják a nyilvános tanítást.

A bakonybéli apát a rend érdekében tett erőfeszítései megkérdőjelezhetetlenek, de kérdés, hogy Novák nyilvános tanítással kapcsolatban tett ígéretei mennyire voltak ismertek Somogyi Dániel főapát, Nemes Gáspár dömölki és Vajda Sámuel tihanyi apátok előtt. Hiszen a magyar bencések láthatólag idegenkedtek attól, ami ellentétben állt a monasztikus rendi hagyományokkal, és ezt ki is nyilvánították. Láttuk, hogy Somogyi Dániel annak ellenére sem volt hajlandó a körmendi gimnáziumon kívül több intézményt átvenni, hogy azt Mária Terézia kifejezetten óhajtotta. Vajda Sámuel tihanyi apát pedig 1782-ben azt írta Novák Krizosztomnak, hogy ellenzi a bencések tanító renddé válását, mert attól a szerzetesi fegyelem és a monasztikus szellem meglazulását félti.⁶⁴

Kétségtelen, hogy az apátok mindannyian a rend visszaállítását szorgalmazták, de ha összehasonlítjuk az idős apátok és Novák Krizosztom cselekedeteit és magatartását, a különbség szembetűnő. Nemes Gáspár például igyekezett szerzetesei mellett maradni, és így ő is Kiscellben élt tovább, bár a rendházon kívül. Somogyi Dániel a pápa, a király, a nádor, a kancellár és a rendek segítségét kérte a rend visszaállításában, és nem találtam feljegyzést arra vonatkozóan, hogy bármilyen hasonló ígéretet tett volna, mint Novák. Vajda apát pedig amikor meghallotta Pannonhalma feloszlatását, elsőként az apátság szerzeteseiről próbált gondoskodni. „Fiainak” mielőbb helyet akart biztosítani, és el is helyezte őket a Tihanyhoz tartozó plébániákon. Az apát első, 1786. december 12-én kelt leveléből tudjuk, hogy Halászy Mátét Telekibe és Zsoldos Xavért pedig Kapolyba küldte helyi káplánnak, és Kovács Flórián részére pedig a tihanyi káplánságot szerezte meg.⁶⁵ Rendtársaival a feloszlatás után is folyamatosan tartotta a kapcsolatot, és leveleiből is az olvasható ki, hogy bár váltakozva a kétségek és reménykedések között, de ő csak vissza akart térni Tihanyba, és ugyanúgy „barátosan” akart élni, mint a feloszlatás előtt. Bizonyítékként nézzük, mit írt erről leveleiben.

1793. január 15-én az apát elkeseredetten számol be Hollósi Egyednek, hogy „Aszófőrül írja P. Dömjén Ur, hogy látta Veszprémb[en] Zsolnai Úrnál a B[akony]Béli Urnak levelét, mellyben Budárul ugy biztat benünket, hogy a Frantzia hadra szükséges tamétalan költségekre néz-vest, nem tsak az el-bomlott klastromokat helybe ne[m] állítják, demég azokat-is fel-dulják a mellyek eddig épen maradtak Hazánkban”. A következő, május 10-i levelében ismét reménykedik, és Hollósi látogatásának hírére így reagál: „Bizony szivessen várom, és öröm[m]el fogom meg-ölelni: De kérem,

⁶⁴ Lukácsi 1997. 32.

⁶⁵ Lukácsi 1997. 138.

hogy ne késsék; mert ha a Szombathelyi röst aszszonynak fara fordulása napjára ide nem érkezik, az után már alig lel itten, annyira erősítik minden felül, hog[y] vége van számkivetésünknek, és hogy tsak az óra ne tölt reá ismét vissza megyünk sajátunkba, és fekete barátokká lészünk⁶⁶. Augusztus 27-én már ismét elcsüggedt, mert ahogy írja: „Enek a folyó esztendőnek kezdetétől fogvást minden felül biztattak benünket: már vége felé van az esztendő, és mi még-is sziljel vagyunk hányva. Talán harmadnapja, hogy Königszhoffbúl újra igen biztató levelét vöttem M.[éltóságos] Fő Apát Urunknak; de eb hidje, én ám én! akár ki biztasson! holott imár annyiszor megtsalt ez a hamis világ”. Vajda Sámuel tihanyi apát utolsó levelét 1794. október 21-én írta, de még az azt megelőző május 27-én kelt levele is reménytelenségét és elkeseredettségét sugallja: De vallyon vissza állittatunké valaha pusztá klastromainkba? Boldog I[sten] Belgiomban, és Német országban még az Apátzákat-is minden nap restaurálják a mi Hazánkban pedig tsak sem marad a pustaságnak utálatossága!”⁶⁷

Vajda apát érdeme az is, hogy Fuxhoffer Damjánt rávette egy magyar bencés rendtörténet megírására, és ígéretet tett arra is, hogy annak kiadásában az aszófői plébános segítségére lesz.⁶⁸ A könyv megírására azért biztatta Fuxhoffert, hogy a mű megjelentetésével a rend jelentőségére felhívja a figyelmet. Valószínűnek tartom azonban azt is, hogy az idős apát nemcsak a bencés rend történetét akarta a jövő számára megőrizni, hanem talán a maurinusok példáján keresztül⁶⁹ akarta bizonyítani a rend hasznosságát, és így megcáfolni II. József azon kinyilatkozását és ítéletét, hogy a rend a közügyekre semmi hasznot nem hajt. Feltételezésemet arra alapozom, hogy az apát jól ismerhette a Szent Benedek-rendi maurinus kongregáció legnagyobb tudósainak műveit, hiszen például *Thierry Ruinart* (1657–1709), *Jean Mabillon* (1632–1707) és *Edmond Martène* (1654–1739) munkái a tihanyi könyvtárat is gazdagították.⁷⁰ A könyvtár gyarapítása egyébként a magyarországi kongregáció életét meghatározó melki statútumok szerint az apát feladatai közé tartozott, és az apátok könyvvásárlásait a tihanyi számadáskönyvek is bizonyítják.⁷¹

Fuxhoffer Damján 1792 körül állt neki a *Monasterologia* megírásának, de Vajda haláláig (1795) még nem készült el vele. Az aszófői plébános 1796. június 24-én levélben felkereste Novák Krizosztomot, leírta, hol áll a munkában, és kérte, hogy ismertesse össze Pray Györggyel, mert a könyv megírásához szüksége lenne a Hevenessy kéziratokra. 1798. április 14-én ismét írt Nováknak, és kérte, hogy hozza őt össze Koller Józseffel, a pécsi püspökség történetírójával, mert néhány dolgot szeretne vele megbeszélni. Egyben felkérte, hogy vegye át Vajda apát szerepét, és ő, mint aki erre

⁶⁶ Lukácsi 1997. 170.

⁶⁷ Lukácsi 1997. 173.

⁶⁸ Németh 1907. 511.

⁶⁹ A maurinusok a felvilágosodással megjelenő és főleg a szerzetesrendeket érintő egyházellenességgel szemben egyháztörténeti és általános történelmi művek kiadásával próbálták bizonyítani hasznosságukat, és egyúttal kivédeni az őket ért támadásokat.

⁷⁰ Faa-Lendvai 2012. 21–48.

⁷¹ Sörös 1911. 678–679.

a legalkalmasabb, anyagilag is segítsen neki a mű kiadásában. A kért anyagi segítséget azonban nem kapta meg, ahogy a többi segítséget sem. A *Monasterologia* első és a második kötete is csak a rend visszaállítása után jelent meg nyomtatásban, és a második részben Fuxhoffer már beszámol a rend visszaállításáról is. Azonban a harmadik–ötödik rész Novák ellenvetései miatt már nem jelenhetett meg, és így csak kéziratban maradt fenn.⁷² Egyébként korábban, még a rend feloszlata előtt Somogyi Dániel főapát is meg akarta íratni a főmonostor történetét, és az ehhez szükséges vatikáni levéltárban való kutatással és a történet megírásával magát Novák Krizosztomot bízta meg. Novák, bár a munkát elkezdte, de rövid idő múlva abba is hagyta.⁷³

Hogy Novák miért nem segített Fuxhoffernek, és hogy e két dolognak volt-e egymáshoz köze, nem tudjuk. Fuxhoffer Damján valószínűleg azonban nemcsak a segítség megtagadása miatt neheztelt Novák Krizosztomra, hanem Novák visszaállítás körül tanúsított tettei és magatartása miatt is. Ugyanis 1802. február 5-én levelet írt a veszprémi nagyprépostnak és Mollik Tóbiásnak, melyben egy összeesküvésről számolt be Novák ellen, és egyben az apát magatartását is bírálta. Egyúttal Nováknak is írt egy intő levelet, és kérte, hogy a jövőben megfontoltabban cselekedjen. Azonban Novák nem törődött a levelekkel, és Fuxhoffert vén bolondnak nevezte. Az aszófői plébános Molliktól pedig azt a választ kapta, hogy ne mozgolódjanak, mert még a visszaállítás feltételeit sem ismerik, és a szervezkedés csak a visszaállítást késleltetné.⁷⁴ Arról, hogy az összeesküvés valós volt-e, szintén nem tudjuk. Azonban a visszaállítást illetően ezek a tények egyrészt megkérdőjelezik a rendtagok közötti teljes egyetértést, másrészt Mollik sorai szerint a szerzetesek nem voltak megfelelően tájékozottak.

Zárszó

A rend visszaállítása idején 41 szerzetes élt még, azonban közülük Kovacsics Boldizsár Pannonhalmára való visszatérése közben, 1802. február 27-én Győrben elhunyt. Az élők közül mindenki visszatért a rend kötelékébe, kivéve Fojtzik Román volt tihanyi szerzetest, aki akkor már a zalavári bencés konventhez tartozott.⁷⁵ A visszaállítási névsor⁷⁶ szerint a dömölkiek közül már csak Pausz Amand élt, és a komáromi tanárok közül is csak hárman voltak életben. A visszatértek közül 24-en a feloszlata óta plébániákon szolgáltak plébánosként vagy káplánként, és Mollik Tóbiás pedig a győri akadémián tanított. Az apátok közül már csak Novák Krizosztom élt, akit talán a salzburgi egyetemen megismert újabb tanok és az egyetem szellemisége is segített

⁷² Németh 1907. 506–529.

⁷³ Németh 1907. 41–42.

⁷⁴ Németh 1907. 516.; Sörös 1916. 16.

⁷⁵ Németh 1907. 730–748.

⁷⁶ Berkó – Legányi 1987. 11–16.

abban, hogy megreformálja a bencések további életét. Ez azonban már csak egy másik kutatás témája lehet.

Ha feltesszük azt a kérdést, hogy a bencések milyen módon kerülhettek volna el a rend feloszlását, úgy gondolom, a válasz egyértelmű. Bár a XIX. század közepén voltak olyan vélemények, hogy a rend feloszlásáért Somogyi Dániel főapát a felelős, hiszen a jezsuiták feloszlása után visszautasította Mária Terézia azon kérését, hogy vállaljon el több gimnáziumot. Valószínűleg azonban mégis megállja a helyét a pannonhalmi rendtörténet íróinak az a feltételezése, hogy a rend a pálosokhoz hasonlóan sorsát akkor sem kerülhette volna el, hiszen II. Józsefnek céljai megvalósításához szüksége volt a gazdag bencés rend vagyonára is, és a bencés rend túl nagy vagyonnal rendelkezett.⁷⁷

Ezt támasztja alá Bán Péter vélekedése is: „a gazdagabb közösségek nagyobb értékeket sejtettek; erősebb volt a szekularizációs vonzerejük, szemben a szegényebb kolostorokkal”.⁷⁸

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

- Bán Péter 1990: Új adatok a szerzetesrendek II. József-kori feloszlásáról. Baranya. Történelmi és honismereti évfolyam, 3. évf. (1990) 1. sz. 61–71. o.
- Barta János, ifj. 2012: A kalapos király emlékezete. Debrecen.
- Berkó Pál – Legányi Norbert 1987: A Pannonhalmi Szent Benedek-rend névtára, 1802–1986. Pannonhalma.
- Bognár Krisztina – Kiss József Mihály – Varga Júlia 2002.: A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635–1777. Budapest. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből 25.)
- Csóka J. Lajos 1970: Szent Benedek fiainak világtörténete különös tekintettel Magyarországra. Budapest.
- Faa-Lendvai Erzsébet 2012: [A tihanyi bencés apátság fennmaradt könyvjegyzékei a kezdetektől 1803-ig](#). Szakdolgozat. Szeged.
- Hausel Sándor 2014: Nógrád vármegye II. József-kori közigazgatási iratanyagának regesztái 1786–1790. Balassagyarmat. (Nagy Iván Könyvek 18.)
- Kosáry Domokos 1980: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest.

⁷⁷ Németh 1907. 15.

⁷⁸ Bán 1990. 69.

- Kádár Zsófia – Kiss Beáta – Póka Ágnes 2001: A Nagyszombati Egyetem Hittudományi Karának hallgatósága 1635–1773. Budapest. (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből 26.)
- Kühár Flóris 1935: A magyar bencések sorsa 1791-ben a rendnek feloszlataása után. Pannonhalmi Szemle, 10. évf. (1935) 3. sz. 232–234. o.
- Lukácsi Márk 1997: Vajda Sámuel élete és irodalmi munkássága. Pannonhalma. (Pannonhalmi Füzetek 40.)
- Mészáros István 2000: A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon. Budapest.
- Meszlényi Antal 1933: A tanító szerzetesrendek visszaállítása. Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve, 3. évf. (1933) 303–329. o.
- Németh Ambrus 1907: A Pannonhalmi Főapátság története. Ötödik korszak. A magyar Szent-Benedek-Rend megerősödése és bukása az állami mindenhatósággal szemben. 1709–1802. Budapest. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 5.)
- Pacher Donát 1912: A Dömölki Apátság története. Budapest. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 12/A.)
- Reichardt Aba 1996: Levéltárunk forrásközlései 1579–1924. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 8. évf. (1996) 1–2. sz. 252–271. o.
- Schermann Egyed 1940: A Pannonhalmi Szent Benedek-rend tagjai 1802–1940. Pannonhalma.
- Sörös Pongrácz 1904: A Bakonybéli Apátság története. II. A Pannonhalmától való függés kora 1548-tól napjainkig. Budapest. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 9.)
- Sörös Pongrácz 1911: A Tihanyi Apátság története. II. Második korszak. Tihany mint fiókapátság. 1701-től napjainkig. Budapest. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 11.)
- Sörös Pongrácz 1916: A Pannonhalmi Főapátság története. Hatodik korszak. A Rend új munkaköre 1802-től napjainkig. Budapest. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 6/A.)
- Supka Géza 1913: II. József válogatott levelei. Budapest.
- Vanyó Tihamér 1982: A szerzetesi életforma válsága hazánkban a 18. század második felében. Történelmi Szemle, 25. évf. (1982) 2. sz. 211–228. o.
- Vanyó Tihamér Aladár 1986: A Bécsi Pápai Követség Levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786. Budapest.
- Velladics Márta 1999: A II. József korabeli szerzetesrendi abolíció statisztikája (1782–1847). Századok, 133. évf. (1999) 6. sz. 1298–1318. o.

- Velladics Márta 2000: Szerzetesrendi abolíció Magyarországon 1782–1790. Levéltári Közlemények, 71. évf. (2000) 1–2. sz. 33–52. o.
- Velladics Márta 2001: A szerzetesrendek felszámolása II. Józsefkorában. Egyháztörténeti Szemle, 2. évf. (2001) 1. sz. 3–42. o. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/velladics.htm/>; a letöltés időpontja: 2016. május 25.)
- Velladics Márta 2006: Paradicsom vagy pokol? Szerzetesség 1782–1790. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 18. évf. (2006) 1–2. sz. 21–40. o.